

chton ingalunda består i att Luther var oberoende, men Melanchton bunden av retorikens regler. Förf. konstaterar istället att de båda — trots en gemensam teoretisk-retorisk grund — profilerar sig som i grunden olika retoriker.

Även i kap. IV, om bibelöversättning, betonas affekternas stora betydelse för Luther. Här uppmärksammas inte bara den i nutiden ofta upprepade principen om ett bibelspråk som utgår från det vardagliga talspråket, utan också sakralstilens betydelse för Luther som bibelöversättare. Kapitel V tar upp förhållandet mellan retorik och musik i Luthers Deutsche Messe 1526, med tyngdpunkt på recitationen av perikoperna. Kap. VI behandlar humorn i Luthers författarskap, och konstaterar att Luther här överträder de gränser som Cicero och den särskilt beundrade Quintilianus dragit upp. I kap. VII tar Stolt slutligen upp barnskapet hos Gud, där hon återkommer till sina tidigare också på svenska presenterade iakttagelser om det egna faderskapets betydelse för Luthers guds-bild: syndernas förlåtelse som ett kärleksfullt blöjbyte! Här anknyter Birgit Stolt avslutningsvis till diskussionen om huruvida den gamle Luther, som länge hävdats, var en förgrämd och bitter man, en uppfattning som 1996 starkt ifrågasattes av Helmer Jung-hans. Hennes slutsats blir att den unge Luther gör ett betydligt dystrare intryck än den åldrade reformatorn. Här kunde diskussionen om Luthers på äldre dagar ibland mycket grova polemik förts längre.

Med sin tyngdpunkt på Luthers författarskap från 1530- och 1540-talen har Birgit Stolt även ur kyrko-historiskt perspektiv bidragit till att korrigera den överbetoning som ibland kommit den unge Luther till del, när det teologiska genombrottet snarare än det praktiska genomförandet och receptionen ställts i centrum. Förf. har gett oss en på en gång djupgående, elegant och nyktert hållen presentation av forskningsläge och egna forskningsresultat inom ett tidigare försummat område.

Anders Jarlert

Bertold Klappert/Manfred Schulze (Hg.): *Aus der Umkehr leben. Hans Joachim Iwand 1899–1999 (Veröffentlichungen der kirchlichen Hochschule Wuppertal: Neue Folge; Band. 4). 202 sid. Foedus, Wuppertal / Neukirchener, Neukirchen-Vluyn: 2001.*

Hans Joachim Iwand är tyvärr knappast längre ett namn som varje svensk teolog direkt kan identifiera. Iwand var luthersk teolog, engagerades av den bekännande kyrkan under nazismen, fick sin behörighet som akademisk lärare indragen och kom att verka som församlingspräst i Dortmund. Hans hustru, juris doktor Ilse Iwand, halvjudinna, lyckades genom för-

handlingar med Gestapo förhindra att Iwand placeras i koncentrationsläger sedan han arresterats. Med sin familj överlevde han med knapp nöd i prästgårdens luftskyddskällare när huset totalförstördes när allierat flyg lade ut en förintande bombmatta över staden i slutet av 1944. Manuskript och böcker som inte fick plats i skyddsrummet gick förlorade.

Redan före kriget gjorde sig Iwand känd som Luther-forskare. Uppsatser som *Theologie als Beruf* och *Die 1. Barmer These und die Theologie Martin Luthers* (1936, flera senare publiceringar, bl. a. i *Evangelische Theologie* 1986), gjorde Iwand känd. Vid ett av de tillfällen då han var arresterad skrev han en kommentar till Luthers avhandling om den trålbundna viljan för Münchenutgåvan av Luthers skrifter; den publicerades 1939. *Glaubensgerechtigkeit nach Luthers Lehre* fullbordades 1940 och blev för flera decennier ett grundläggande verk för dem som ville tränga in i reformatorns tänkande.

Sommaren 1945 deltog Iwand i konferensen i Treysa som hade till uppgiften att utse en styrelse som kunde arbeta med att bygga upp en ny evangelisk kyrka i Tyskland. Återuppriktandet av konfessionella protestantiska strukturer som utgångspunkt för nyorganiserandet av den evangeliska kyrkan (EKD) i Tyskland efter kriget såg Iwand som återfall till tiden före Barmenförklaringen. Han var luthersk teolog men emot bildandet av en förenad luthersk kyrka (VELKD). Han ville inte binda landets och kyrkans framtid vid nationella traditioner.

I slutet av 1945 utsågs Iwand till professor i Göttingen — ett av de få universitet som skonats från förödelse under kriget. Den av Iwand utgivna tidskriften *Göttinger Predigtmeditationen* erbjöd inspirationsmaterial för varje söndags- och helgdagspredikan. Den präglade en hel generation av tyskspråkiga efterkrigsteologer.

Iwand författade utkastet till den bekännande kyrkans uttalande *Darmstädter Wort* 1947 om den tyska skulden och Tysklands framtid och han slutredigerade det också. Iwand förespråkade försoning med folken i östeuropa.

Hans Joachim Iwand hade flera anknytningar till Sverige och svenska teologer. Under en rad år på 1950-talet semesterade han i Furusund. År 1950 kallade han Gustaf Wingren till en gästprofessur i Göttingen. De båda disputerade offentligt om förhållandet mellan Barths och Luthers teologier. Wingren förespråkade skillnaden och motsättningen mellan de två, medan Iwand betonade sammanhanget och kontinuiteten. De båda kombattanternas ståndpunkter finns sammanfattade i hans *Nachgelassene Werke*. Under Bultmann-debattens dagar publicerade han en uppsats som blivit klassisk: *Wider den Missbrauch des <pro*

me> als methodisches Prinzip in der Theologie (Evangelische Theologie 13 (1953)).

Till 100-årsminnet av Iwands födelse utgav Bertold Klappert, professor vid den kyrkliga högskolan i Wuppertal, tillsammans med Manfred Schulze *Aus der Umkehr leben. Hans Joachim Iwand 1899-1999*. Boken är en uppsatssamling som går tillbaka på några seminarier avsedda att högtidlighålla hans minne.

Två av uppsatserna rör Iwands Luther-förståelse. Manfred Schulzes bidrag *Kampf um Luther im Dritten Reich* visar att Iwands Luther-tolkning var en luthertolkning mot tidsandan. Karl-Heinz zur Mühlen kompletterar bilden. Heiner Faulenbach beskriver Iwands roll under kyrkokampen. Bertold Klapperts uppsats *Die Thora ist immer geistlich* belyser temat lag och evangelium. Josef Smolik klargör Iwands relationer till Tjeckoslovakien, Josef Hromadka och den kristna fredskonferensen i Prag. Albrecht Grönzinger skriver om Iwands homiletik.

Iwand är en teolog som evangelisk teologi fortfarande kan lära mycket av.

Axel W. Karlsson

Carl F. Hallencreutz: *Yngve Brilioth. Svensk medeltidsforskare och internationell kyrkoledare. Utgiven av Katharina Hallencreutz. 319 sid. Studia Missionaria Svecana LXXXV. Uppsala 2002.*

För *Svensk Teologisk Kvartalskrift* spelade Yngve Brilioth en stor roll. Han började medarbeta där redan i dess första nummer 1925. Inte minst gjorde han en stor insats genom att uppmärksamma vad som hände i den anglikanska kyrkan. Sedan han blivit professor i praktisk teologi i Lund 1929 tog han ett allt större ansvar för publikationen. Han var en förmedlande länk mellan teologerna i Uppsala och de i Lund. 1933 efterträdde han Gustaf Aulén som exekutivt ansvarig för *STK*. När han var biskop i Växjö lämnade han år 1942 redaktionen och gjorde det under hedrande omständigheter. Hans efterträdare som redaktör, Ragnar Bring, hade skrivit en mycket okritisk rapport från ett seminarium i Lutherakademien i Sondershausen, och föreståndaren där, den kämpande nazisten Carl Stange, fick en mot Tredje riket politiskt korrekt föreläsning införd i *STK*. Mot detta protesterade Brilioth bland annat med sin avsägelse. Icke desto mindre fortsatte han att medarbeta i skriften under 1940- och 50-talen. När han 1958 avgick som ärkebiskop, gav *STK* honom sin hyllning genom att ett helt nummer var ägnat Brilioth och hans gärning.

Om Yngve Brilioth har skrivits en stor biografi av professorn i missionsvetenskap Carl F Hallencreutz. Författaren dog under pågående slutredigering av arbetet. Enligt förordet förelåg då ett i det närmaste

tryckfärdigt manuskript, och docent Sigbert Axelson tog ett ansvar för återstående redaktionellt arbete.

Biografin hör också hemma i Vitterhetsakademiens serie forskarbiografier, och akademien har, liksom Svenska Institutet för Missionsforskning, gjort det möjligt att publicera verket.

Yngve Brilioth är förstas synnerligen väl värd en gedigen levnadsteckning. Hans forskningsinsatser är mycket imponerande, och den sidan av hans verksamhet motiverar att boken är en i raden av forskarbiografier. Men han var ju samtidigt väsentligt mer än forskare. Bokens undertitel gör honom inte riktigt rättvisa. Han var mer än medeltidsforskare, sysslade en hel del även med 1800- och 1900-talen. Vidare var han inte bara en internationell kyrkoledare utan i allra högsta grad också en svensk.

Carl F. Hallencreutz har lagt ned ett mycket stort arbete för att teckna biografin, och det är väl att hans efterlevande hustru, och även medarbetare, sett till att verket blivit tryckt. Arbetets omfattning framgår bland annat av den 32-sidiga bibliografin. Inte minst är det en mängd otryckta källor från många arkiv som genomgått och utnyttjats. Ett viktigt arkiv saknas dock, och det är Brilioth-arkivet, deponerat i Carolina Rediviva. Det har inte författaren fått tillträde till, vilket är både beklagligt och anmärkningsvärt.

De många breven och det övriga otryckta materialet som Hallencreutz utnyttjar bidrar till en personlig bild av den biograferade. Men en risk finns med detta material. Forskaren kan bli så förtjust i det att författaren låter de otryckta källorna ta en alltför stor plats på bekostnad av de tryckta. Det är viktigt att minnas det kanske självklara att det är genom den tryckta produktionen som en offentlig person främst gör sin insats både som forskare och som opinionsbildare. Helt har inte Hallencreutz kunnat lägga band på sin förtjusning i de otryckta källorna. Det är t. ex. av måttligt intresse att via Lunds domkyrkoförsamlings kyrkoråds protokoll få reda på diskussionen om vilka gudstjänsttiderna skulle vara i domkyrkan.

Det är en på många sätt intresseväckande framställning som Hallencreutz ger. Bland annat får läsaren en god teckning av Yngve Brilioths föräldrar och av hans bildningsgång. Men en del saknas. Knappast något säges om Yngves bröder. Ja det nämns att brodern Åke omkom i en flygolycka 1918. Han var militär och flygare. Men inget säges om brodern Börje, och denne är intressant. Han blev chef för *Stockholms-Tidningen* och medverkade till att denna tidning hade en protysk och pronazistisk inriktning. Genom att Börje inte finns med i biografin, ställs aldrig den naturliga frågan varför bröderna fick så olika inställning till nazismen. Yngve Brilioth var en konsekvent antinazist. Brilioth markerade sitt avståndstagande till Hugo Odeberg, inte bara teologiskt utan